

Vrabac na grani

O PROMJENI PERCEPCIJE DOMA

Kada po povratku s malo duljeg putovanja okrenete ključ u bravi, gurnete vrata i putnu torbu s olakšanjem spustite u predsoblje, ono što vas vjerojatno prvo dočeka prepoznatljiv je miris doma. Osjetilo, koje nam danas nije više primarno pri orijentaciji u prostoru (osim u slučaju praznog želudca), ono je koje nas u sekundi smjesti tamo gdje pripadamo. Zapravo, gdje god i kad god se nalazili, u trenutku kad pomislite na neke od zidova koje ste imali prilike zvati svojim domom, specifični će se miris pojaviti na rubovima vaše svijesti i sa sobom donijeti niz različitih emocija – možda vas vraća na mjesto sigurnosti i sreće, možda straha i nelagode, svakako u jedno životno razdoblje posve subjektivno obojeno nestalnim sjećanjima i povezano s točno određenom ulicom, zgradom, ulaznim vratima i oguljenom naljepnicom uskršnjeg zeca na ormaru.

Pjesme, priče, romani, poslovice i epovi – dobar dio povijesti književnosti posvećen je žudnji za domom. Već stoljećima za domom tragamo, njemu se vraćamo, za njega ginemo. Samo najveći literarni zlikovci prodaju svoje rodno ognjište te ih ubrzo stigne ruka pravde. Ta ideja vlastitih četiriju zidova kao ne samo fizičkog već i emocionalnog i duhovnog utočišta upisana je u naš genetski kod, dio je naše kulture do te mjere da se nomadske duše, koje se povremeno pojave u našoj okolini, doživljavaju kao neobične anomalije. Tà i Ježurka Ježić nakon obilne večere inzistira na povratku svojoj kući.

DIVNA ANTIČEVIĆ Vlastiti se dom doživljava kao bitna postaja na putu osamostaljenja, rješenje svih problema tamo negdje još od prvog suočavanja s rečenicom *ne pod mojim krovom* i prvih demonstrativno zaluplje-

nih vrata. Tada nam djeluje kao da nas od željene vladavine *svojim* kvadratima dijeli samo punoljetnost i jedan-dva sastanka u banci. U stvarnosti proći će još desetljeće ili čak dva prije iseljenja iz roditeljskog doma.¹ No iako osamostaljenje nesumnjivo podrazumijeva slobode lijeganja iza ponoći i opušteno zaboravljenih tanjura u sudoperu, ne treba zaboraviti da je za mnoge prelazak u vlastiti stambeni prostor pitanje dostojanstvenog života, a na žalost i samog preživljavanja. Hoće li u sljedećem unajmljenom stanu biti prostora za vašeg terapijskog ljubimca, hoćete li se budućem stanodavcu predstaviti kao cimeri ili kao par, hoćete li naći svoj poštanski sandučić išaran zbog pogrešnog prezimena u pogrešnom kvartu ili će vam ugovor biti otkazan jer su vaša djeca ipak preglasna, a u ovoj zgradi ne želimo probleme; vlasništvo nad našim sigurnim kutkom daje nam barem privid kontrole i vjerovanje da ćemo probleme na koje nađemo rješavati u hodu.

Ne iznenađuje da u takvim društvenim uvjetima oko devet desetina stanovnika Hrvatske živi u vlastitoj nekretnini² i spremni su na brojne kompromise (kreditna opterećenja, obiteljski dogovori) da bi pravo na siguran dom ostvarili i zadržali. Također ne iznenađuje ni da tako stečen dom postaje više od puke zaštite od atmosferilija, postaje simbol kretanja u dobrom smjeru na životnom putu, uspješno ostvarenog cilja te s njim razvijamo odnos istovremeno pun ljubavi, i ponosa, i patnje i predbacivanja. Bitno nam je da naš dom, baš kao i naša odjeća, dr-

OVA NEOBIČNA GODINA, KOJU SMO UGLAVNOM PROVELI KOD KUĆE, JASNO NAM JE UKAZALA DA SE DOGODILA TIHA TRANZICIJA U FUNKCIJI I SA- MOM DOŽIVLJAJU DOMA

prijelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće omogućen taj luksuz da dom ne doživljavamo isključivo utilitarno, već ga doista prilagodimo željenom životnom stilu. Ekonomske i društvene promjene, koje su započele industrijalizacijom, a kojima su se nakon svjetskih ratova pridružila i nova društvena uređenja, iziskivale su i promjene u načinu življenja. Raskošna imanja, pokazatelji društvenog statusa, postala su neodrživa, gravitiranje prema industrijskim zonama u kojima se mogao naći posao nužno, porast broja stanovnika i njihovo slijevanje u gradove tražio je pristupačna i ekonomična rješenja. Istovremeno novi materijali i tehnologije građenja omogućili su da se ode korak dalje i stanovanje ne promatra samo u kontekstu što jeftinijeg smještaja radilica ili simbola moći već i mogućnosti udobnijeg obitavanja prilagođenog novim vremenima i, naravno, eksperimentira s arhitektonskim izričajem. Iako namjere nisu bile isključivo plemenite (Jesu li ikad?) i programi prezentirani nakon Drugog svjetskog rata već su u potpunosti u skladu s političkim stremljenjima tog vremena i polarizacijom istok–zapad, arhitektura stanovanja kontinuirano se počela baviti pitanjem percepcije doma. Jednoobiteljske

žanje i geste odražava tko smo, pokazuje sve ono što ne stignemo ispričati, a ponekad (da budemo posve iskreni) i izazove malo zavisti kod promatrača. Pri tome, tek nam je na

¹ Rodik, P.; Matković, T.; Pandžić, J. 2019. Stambene karijere u Hrvatskoj: od samoupravnog socijalizma do krize financijskog kapitalizma. *Revija za sociologiju* 49(3). Zagreb. 319–348.

² Državni zavod za statistiku. 2011. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova*. Zagreb.

kuće poslužile su za istraživanje stilskih ekspresija i unutarnjih prostornih odnosa oslanjajući se i na industrijske dosege u gradnji (*Weissenhofsiedlung* u Stuttgartu, *Case Study Houses* u okolici Los Angelesa), no postalo je vrlo jasno da je kolektivno stanovanje najbrži put rješavanja rastućih stambenih potreba u poratnom razdoblju. Dominantne su tada teme povezivanja stambenih jedinica, međudnosa unutar kvarta i grada te je osobita pažnja posvećena rastućem strahu

**SUSRETANJE
UVIJEK ISTOG
RJEŠENJA, LIŠE-
NO KONTEKSTA U
KOJEM SE POJAV-
LJUJE, UDALJUJE
NAS OD ISTRA-
ŽIVANJA KAKAV
NAM DOM OSOB-
NO ODGOVARA
TE GA SVODI NA
SCENOGRAFIJU**

Satdijev *Habitat 67* i brojni drugi kroz redefiniciju susjedstva pokušavaju olakšati prijelaz u betonske mastodonte i pokazati prednosti takve organizacije stanovanja u skladu s vremenom i potrebama pojedinca i društva. Imperativ stambenog zbrinjavanja u socijalizmu i na našim je prostorima omogućio pažljivu implementaciju planova i brižljivo projektirana naselja. Dostupnost je stanova u tim naseljima, naravno, bila pod nezanemarivim utjecajem političkih i društvenih čimbenika. Danas je pak na poziciji arbitra, koji odlučuje hoćemo li se sretno okučiti ili ne, tržište – teoretski otvorenije, u praksi nerijetko okrutnije.

od otuđenja, koji je prisutan još od početka stoljeća. Paradigmatički Le Corbusierov *Unité d'Habitation* u Marseillu, *Robin Hood Gardens* u Londonu – odgovor Smithsona na Le Corbusierov projekt,

Kao i početkom prošlog stoljeća, i početkom ovog zahvatila nas je promjena paradigme. Ova neobična godina, koju smo uglavnom proveli kod kuće, jasno nam je ukazala da se dogodila tiha tranzicija u funkciji i samom doživljaju doma, tranzicija koje dosad nismo bili u potpunosti svjesni. Prostor, koji smo desetljećima djetinje naivno doživljavali kao prostor sigurnosti i mira, sada je financijski i funkcionalno preopterećen, a mjesta opuštanja i rekreacije tražimo na nekim posve drugim, što daljim lokacijama.

Ideja najma, dnevnog ili dugotrajnog, pojavom digitalnih platformi na tržištu uselila se u naše umove kao potencijalno rješenje egzistencijalnih problema. Otvaranje vlastitog doma nije izmišljotina internetskog doba, naravno. Kutak u slami kuće, koja se našla na čvorištu trgovačkih ruta, odrastao je u dodatnu sobu za putnika namjernika i diplomirao u gostionicu, a u bližoj povijesti *afitavanje* nekoliko kvadrata viška mnogim je korisnicima ove vrste smještaja pružilo priliku da jeftinije studiraju u drugom gradu ili odu na ljetovanje, a vlasnicima da poprave budžet. Platforme su omogućile da povremeno iznajmljivanje započne izlazak iz sive zone gospodarstva i postane dostupnije te gotovo da nam treba dobar razlog zašto *ne* otvoriti vrata svoga doma. U skladu s time odluke koje donosimo pod utjecajem su financijski nesigurne budućnosti. Iskorake prema neuobičajenijim željama radimo u strahu da ćemo tim potezima narušiti vrijednost nekretnine, onemogućiti buduću prodaju ili prostor učiniti neprivlačnim potencijalnim najmoprimcima.

S druge strane, naš se dom u pandemiji naglo zatvorio i dobio zadatak da odjednom ispunjava samo naše specifične po-

trebe. On više nije mjesto na koje bježimo s posla, već mjesto na kojem ga obavljamo. Sada, kad se zadaća preselila na HRT3, postali smo svjesniji da nije svejedno piše li je dijete u dnevnom boravku (tâ i tamo ima stol, a u sobu od pet i pol metara kvadratnih ionako ne stane) ili iza zatvorenih vrata. Postali smo bolno svjesni da će život donijeti situacije u kojima se nećemo morati snalaziti dvatri dana, već dva-tri mjeseca ili dulje. Balkon i vanjski prostori, čak i oni minimalnih dimenzija, od nepotrebnog su troška, koji eventualno možemo anulirati pretvaranjem u dodatnu prostoriju, postali nepresušna potreba. Iste te ilegalno zatvorene prostorije postale su u postpotresnoj traumi neprihvatljiv rizik. Shvatili smo da se ono što smo mislili da nam treba i ono što nam doista treba radikalno razlikuje.

Većinu smo vremena u svom domu do sad provodili u polusvjesnom stanju, opterećeni radnim vremenom, umorom, financijskim izazovima, sanjareći o odmaranju u nekim drugim, idiličnim ambijentima. Ipak,

**POD PRITISKOM
SMO LINEARNE
HIJERARHIJE
POTREBA U
KOJOJ KAO DA
NIJE MOGUĆE
ISTOVREMENO
ISPUNITI I ONE
FIZIČKE I ONE
DUHOVNE, NO
ZADAĆA JE
ARHITEKTURE
UPRAVO SIMUL-
TANO BAVLJE-
NJE TIM PRO-
BLEMIMA**

u zadnjih deset mjeseci osvijestili smo koliko nam zapravo znači dobro se organizirati, imati dovoljno svjetla, moći udahnuti svjež zrak. Također, bez obzira na izvanredne okolnosti pandemije jasno nam je da su poslovi koje radimo već godinama takvi da ne osta-

ju na radnom mjestu, već ih u nekom obliku nosimo kući gdje se povlače po stolovima na kojima se sve manje blaguje; miran san nije lako ostvariti uz trepereće lampice brojnih uređaja; okolina u kojoj se cijeli dan krećemo toliko nam je vizualno preopterećena da police pretrpane sitnicama ne predstavljaju više toplinu doma, već izvor nervoze; ako želimo napraviti nešto dobro za okoliš i višekratno se koristiti ambalažom, moramo je negdje i pohraniti, točnije nagurati. Ovi detalji možda djeluju prilično banalno, ali akumulacija ovih slatkih briga sve je prije negoli slatka i tjera nas da se stalno prilagođavamo sustavu koji nam naprosto više ne odgovara.

Tržište je pri tome neminovno izvršilo veliki utjecaj na našu percepciju vlastitih potreba. Stanovi predstavljeni na *lifestyle* portalima kao udobni životni prostori često su stanovi namijenjeni upravo dnevnom ili dugoročnom najmu, što se lako da i iščitati iz njihova neutralnog i trendovskog izričaja. Na taj način dopadljivi prostori, koji su zapravo namijenjeni privremenom boravku, oblikuju ukus i diktiraju dostupnost materijala i tehničkih rješenja na tržištu. Bitno je naglasiti da iako nam je pažnja često usmjerena na kritiku stila i dekoracije, oni su tu zapravo posve irelevantni. Ono što je važno jest da nas ovakvo susretanje uvijek istog rješenja, lišeno konteksta u kojem se pojavljuje, udaljuje od istraživanja kakav nam dom osobno odgovara te ga svodi na scenografiju od koje smo emocionalno posve odvojeni.

Priliku za učenje u novonastalim okolnostima pruža nam jedno novo i trenutno u javnosti poprilično omraženo zanimanje proizašlo iz svijeta marketinga i društvenih mreža – influencer. Influen-

ceri, naime, promoviraju određene proizvode ili usluge, prezentirajući ih svojim pratiteljima, pri čemu svoj utjecaj stječu autentičnošću, pretežito otvaranjem vrata svojih domova i upoznavanjem javnosti sa svojim životnim navikama i izborima. Koliko je to doista autentično i iskreno, otvoreno je za debatu, no zanimljivo je da se ovdje spojilo više iskustava koja danas oblikuju našu percepciju doma. Influencanje po definiciji podrazumijeva poziv na zavirivanje u intimni prostor, čime pratitelji postaju svojevrsni digitalni turisti koji surfaju doživljajima drugih ljudi. Iako takvi turisti nisu fizički prisutni u domu pratitelja, taj dom mora biti prezentiran kao da jesu, jer oštrom kritičkom oku publike ne promiču detalji koji nisu u skladu s dojmom koji se želi postići. Domovi influencera primjer su neke nove hibridne tipologije koja je istovremeno filmski set i turistički subjekt, mjesta na kojem se odvija nešto što smatramo tradicionalnim radom – cijelo planiranje i produkcija odrađeni s druge strane objektiva, ali i mjesto koje treba pružiti sigurnost i zaštitu svom stanovniku. S obzirom na to da je interakcija s komentatorima poželjna i priželjkivana, otvara se mogućnost dijaloga u kojem će se obrazložiti odluke i izbori i dat će im se nužan kontekst. Naime, redovito ispod članaka, intervjua i reportaža o uređenju doma imamo prilike pročitati primjedbe kao što su *meni se to ne sviđa, hladno, sterilno, kičasto, prešareno, kakva je to mala kuhinja, gdje su ormari*. Budimo iskreni i priznajmo da smo i mi nerijetko u glavi odvtjeli iste rečenice skrolajući beskonačnim prostranstvima mreže. Pri tome kao da zaboravljamo da različiti ljudi različitih osobnosti imaju i različite prioritete i da će netko

u svojim već prema higijenskom standardu ionako graničnim kvadratima obvezno htjeti odvojiti spavanje, a nekome će stol za blagovanje biti nepresušna potreba. Nažalost, nije uvijek ni lako artikulirati svoje potrebe, a rijetko su nam dostupna prostorna rješenja koja se odmiču od trenutne norme.

Stanovi, koji se nalaze na tržištu, većinom su nefleksibilni i podređeni vrlo jednoznačnoj ideji kako se život odvija unutar njihovih zidova.

**JASNO JE DA
ĆE TRENDOVI
UVIJEK VLA-
DATI, ALI SADA
DOISTA IMA-
MO BROJNE
MOGUĆNOSTI
I KANALE NA
KOJIMA MOŽE-
MO PREDSTAVITI
ALTERNATIVU
USTALJENIM
OBRASCIMA**

Ideji koja obično uključuje kauč na razvlačenje u dnevnom boravku jer drugdje mjesta jednostavno nema. Ta arhitektonska nefleksibilnost tlocrta, koju najčešće pripisujemo investitorima i tržištu, u današnje je vrijeme u najmanju ruku

neobična. U javnim zgradama i vanjskim prostorima dugo je vladao trend slobodnih polivalentnih prostora koji su se zbog svog nedostatka identiteta često pretvarali u amorfne plohe kojima se ne znamo samostalno i organski koristiti. Nasuprot tome, prostori kojima bi fleksibilnost doista dobro došla, poput stanova za nepoznate korisnike, i dalje su pretežito rigidni i pri tome još i potkapacitirani, što ih čini vrlo zahtjevnim za korištenje. S obzirom na rastuću svijest o važnosti interdisciplinarnosti bizarno je da je implementacija istraživanja tržišta, koje pokazuje koje su nove potrebe kupaca stambenih prostora, izvan našeg dosega. Tradicija prevladava

pod izgovorom financijske neisplativosti. Kada se ipak pojave rješenja koja omogućuju krojenje stanova prema vlastitim potrebama, s oduševljenjem su prihvaćena od struke i naravno stanara. Lacaton & Vassal se primjerice u svom radu eksplicitno bave pokušajima ostvarenja maksimalno prilagodljivih stambenih jedinica uz minimalna ulaganja i to uspješno ostvaruju (*Jardins Neppert, Saint Nazaire*). Okvir koji nude istovremeno je dovoljno fleksibilan i dovoljno instruktivan. Naime, i stanovati treba znati, a nemamo puno prilike naučiti kako.

Jasno je da će trendovi uvijek vladati, ali sada doista imamo brojne mogućnosti i kanale na kojima možemo predstaviti alternativu ustaljenim obrascima i, što je osobito važno, kontekstualizirati drukčija rješenja i argumentirati razloge njihove implementacije. Često smo uvjereni da kao društvo teško prihvaćamo promjene koje nas izbacuju iz kolotečine, no je li baš tako? Odličan primjer arhitekture koja dolazi u paketu s promjenom navika imamo upravo u Hrvatskoj – POS Krapinske toplice (I. Letilović i M. Vlahović, 2001. – 2003.). Kao dio programa društveno poticajne stanogradnje (koji je u svom prvom valu iznjedrio niz sjajnih ostvarenja) ovaj projekt uspješno je koncept života u kući ostvario unutar stambene zgrade. Korisnike nije obeshrabrila uvriježena oprečnost kuća-stan i više su nego zadovoljni svojom zajednicom. Neke teme proizašle iz ovog *miješanja stilova* prigrlili su s oduševljenjem, a neke zajednički modificirali u nešto što im više odgovara³, no u svakom slučaju dobili su

snažnu ishodišnu točku za preispitivanje svojih stavova. Arhitektura doista može i mora potaknuti takve promjene.

Činjenicu da arhitektura, urbanizam, planiranje i građenje više nego manje služe kao sredstvo sputavanja i generiranja nejednakosti dugo smo pokušavali odvojiti od same plemenite suštine ovih disciplina, no to je jednostavno nemoguće. Projektiranje je uvijek dio konteksta i ne postoji razlog zašto taj kontekst ne bi bio oslobađajući, a ne represivan. Pod pritiskom smo linearne hijerarhije potreba u kojoj kao da nije moguće istovremeno ispuniti i one fizičke i one duhovne, no zadaća je arhitekture upravo simultano bavljenje tim problemima. Ucertavanjem hladnjaka, štednjaka i 0.7 puta smanjenih sanitarija već utječemo na nečiju percepciju stvarnosti. Zatvaramo mu ili otvaramo mogućnosti. Iako nepoznati korisnik djeluje kao skup bioloških normi, potreba za svjetlom, vodom, svježim zrakom, on je ujedno i prilika da oblikujemo svjetove. Ako se istovremeno i prestanemo pitati zašto bi netko zaboga jeo to / odjenuo ovo / koristio ono, gradimo bolji odnos prema drugom i drugačijem i stvaramo uvjete za prihvaćanje različitosti. Ideja da arhitektura može mijenjati društvene strukture možda djeluje utopistički, ali ništa više utopistički od ideje da će to napraviti netko drugi. ■

³ Mrduljaš, M. 2015. Singular Adventures and Systematic Frictions: A Subsidized Residential Building in Krapinske Toplice, Croatia. *Fusion Journal* 6. Australija / Ujedinjeno Kraljevstvo.